

Képek Kőbánya multjából

Kőbánya mint a főváros X. kerülete ismeretes. Hosszu időközön keresztül ez a kerület volt a főváros mostohagyermeké, sőt mondhatjuk sok tekintetben még ma is az. Mig más kerületek aránylag könnyen érik el óhajaik vágyaik teljesülését: addig Kőbányának hosszu és kitartó küzdelemmel kellett és kell ma is mindent kivívni.

Kőbánya ismertetésével sehol sem találkozunk és így a maga valójában kevesen is ismerik. A főváros történetével foglalkozó munkák nagy hibája, hogy a főváros történetét csak addig az időig ismertetik, mikor fővárosunkból még csak a mai Belváros állott, az újabb településekkel, az újabb városrészek keletkezésével, fejlődésével vagy egyáltalán nem, vagy nagyon keveset foglalkoztak. Nagy hiba ez, mert hiszen a jelenlegi főváros multjának ismertetésénél ezeket figyelmen kívül hagyni nem lehet és nem is szabad. A régi Pest történetével már annyian és oly behatóan foglalkoztak, hogy e téren újabbat felmutatni igazán nehéz feladat. Ismertetnünk kell az újabb településeket, az újabb városrészek fejlődését is, mert ezek ismertetése nélkül a főváros története is hiányos és csonka marad.

Ilyen újabb városrész Kőbánya is. Történeti multjánál fogva az újabb városrészek között kétségtelenül az első helyet foglalja el, mert amikor a többi városrészek helyén még haszonbères földek, legelők terültek el: Kőbánya szőlőkkel beültetett terület és lakott hely volt. Kőbányáit pedig már a tatárjárás idején is művelték.

Ezekről a bányáktól nyerte különben Kőbánya a nevét is. E kőbányák nélkül talán nem is fejlődhetett volna ki ez a városrész, mert a kivájt hatalmas üregek vonzották ide eleinte a borkereskedőket, később pedig a hatalmas sörgyárakat, melyek Kőbánya nevét világhírűvé tették. A bányák kiaknázását már a tatárjárás idejében megkezdtek, a török uralom alatt pedig már erősen művelték. Kecskemét református templomához a köveket Kőbányáról vitték a XVIII. század második felében a budai basa engedelmével. Ettől az időtől kezdve folyton művelték, mely körülmény nem csekély befolyással volt Pest fejlődésére is. Az építkezésre ugyanis oly alkalmas volt ez a kő, hogy Pestnek talán a fele ilyen kőből épült. Ilyen kövekből épült fel az Akadémia palotája, az Egyetemi Könyvtár, a Bazilika, a Lánchíd oszlopainak felsőrésze és a négy oroszlan, az Alagút homlokzata stb. A Károly-kaszárnya (a jelenlegi Központi Városház) nagyrészt szintén ezekből a kövekből épült. Az épületet rokkant katonák elhelyezésére szánták és építést 1716-ban kezdték meg. III. Károly király 1728-ban megparancsolta Pest város tanácsának, hogy az építéshez szükséges kövek fejtésére alkalmas helyet jelöljön ki. Ekkor jelölte ki a városi tanács erre a célra a pesti kőbányát, melyből az építéshez körülbelül 20.000 forint értékű követ bá-

nyásztak. Különben Pest legrégibb építkezéseinél is többször találkozunk a kőbányai kövekkel, sőt állítólag Pest régi falához is Kőbányáról szállították a köveket.

A kőbányai bányákban azonban nem úgy fejtették a köveket, mint a legtöbb kőbányában. Mig a budai hegyekben és Magyarországon legnagyobb részén a kőbányák egészen fedetlenek és nyílt üregeket képeznek, addig Kőbányán széles és mély aknákat vájtak a kövekbe, mert ezek a kövek majdnem úgy vájhatók, mint a kő. Az aknák helyei nem képeznek nyílt üregeket, hanem felül agyagréteggel és termőfölddel vannak borítva. Így keletkeztek a kitünő borpincék. Ilyen pincék csak Budafokon találhatók. A bányászat kettős hasznót hajtott: a kivájt kövek már magukban is kifizették a fáradságot, másrészt a nyílt üregek mint pincék szintén nagy értéket képviselnek. A kiaknázott üregek kitünő borpincék, nagyrésztük pedig a sörgyárak pincéit képezik. Ezekkel az üregekkel Kőbányának egész óhegyi része alá van aknázva. Kiterjedésük a fővárosi mérnöki hivatalában nyert értesülésem szerint 178.000 m², hosszúságuk pedig — ha t. i. az egyes pincéket egymás mellé illesztzenék — meghaladja a 33.000 métert. E számadatokból elképzelhetjük a pincék hatalmas kiterjedését, mert hiszen ha egy négyzetméter területre öt embert számítunk, akkor a pincékben 890.000 ember, tehát a főváros egész lakossága elférne. Ezek az adatok élénken mutatják, mily nagy terjedelemben van Kőbánya aláaknázva. A kiaknázatlan mésző még így is hatalmas területeket foglal el, mert az Óhegy bármely részén tárjuk fel a földet, a mészövet mindenütt megtaláljuk. Ezek a rétegek azonban már csak a föld kincsét fogják képezni, mert kiaknázásukra ma már senki sem gondol és a városrész fejlődése miatt senki nem is gondolhat.

Bortermeléséről is híres volt Kőbánya, mig csak az ipari vállalatok a szőlővel beültetett területeket magukhoz nem ragadták. Mikor kezdték a kőbányai dombokat szőlővel beültetni, teljes pontossággal nagyon nehéz megállapítani, de a XVIII. század elején már nagykiterjedésű szőlők borították e helyet. Römer Régi Pestjéhez csatolt térképén, — mely Pestet 1752-ben ábrázolja — Kőbánya nagyrésze szőlőkkel van beültetve. A bortermelés nagyszerűsége kitünik régi nevéből is, mert Kőbányát száz évvel ezelőtt még „Grosser Pesther Steinbrucker Weingarten“ néven is ismerték. Az itt termelt bor híres volt tartósságáról és kellemes zamattjáról. A szőlőhegy ügyeit a szőlőbirtokosok választmánya intézte. A választmány minden szerdán összegyűlt a főcsőszházban, hogy az ügyeket megbeszélje és elintézzze. Ezeken a választmányi üléseken mindig megjelent egy városi tanácsos is és minden szőlőbirtokosnak jogában állott esetleges panaszait személyesen előadni. A szőlőbirtokosok választmányának élén a hatvanas években Rottenbiller

Lipót, Pest város volt polgármestere és főpolgármestere állott. A kőbányai szőlőbirtokosok nagyrésze ugyanis tekintélyes pesti polgár volt, akik kedvtelésből tartották szőlőkertjeiket.

A szőlőtermelés szépen virágzott egészen 1875-ig, mikor a főváros közgyűlése határozatilag kimondotta, hogy gyárak és ipartelepek Kőbánya egész területén és így a szőlőmvelési területen belül is szabadon létesíthetők. Az ipari vállalatok ettől az időtől kezdve évről-évre szaporodtak és mindinkább több területet foglaltak el a szőlőmvelési területéből. Ma már kőbányai borról nem lehet beszélni, az egykor híres bortermőhely szőlőhegyeit gyárak kéményei borítják. Kőbánya a szőlőhegyek kipusztulásával mindenestre vesztett érdekességéből, de ezért a veszteséget bőven kárpótolják az ipartelepek, melyek Kőbányát egész Magyarország első ipartelepei közé emelték.

Kőbánya hatalmas arányu sertéskereskedelme is már a múlté, pedig hosszú időn keresztül ez adott nagy jelentőséget Kőbányának. Pest város tanácsa a XVIII. század végén rendelte el, hogy a sertés-kereskedők sertéseiket a városban volt lakóházaikból a hatvani vámvonalon kívüli mezőségre kötelesek kitelepíteni. Ezt a telepet 1819-ben a Gyáli-ut és sertés-tavak közötti térségre helyezték át, hol a város maga is épített nagyobb sertésszállásokat. Ez a hely az Üllői-ut környékén, a mai Népligeten túl fekvő terület volt. A telepről azonban — mintán távol fekvő — csak nagy nehézséggel lehetett a sertéseket külföldre szállítani, valamint a sertések ideszállítására is sok bajjal járt. Ezért az 50-es évek végefelé több kereskedő a kőbányai állomás mellett vásárolt telket és itt épített sertésszállásokat. Ezeknek tulajdonosai azonban nemcsak kereskedők, hanem vendéglősök és szállodások is voltak, kik a vidékről feljövő sertés-kereskedőknek szállást adtak és nagykiterjedésű sertésszállásaikban sertéseiket is elhelyezték. Ezek a vendéglősök nagy forgalmat tudtak elérni, mert a vidéki kereskedők szívesen keresték fel telepüket. A kőbányai szőlőbirtokosok és nyaralók tulajdonosai azonban állandóan panaszkodtak ellenük, mert a sertésszállások tűrhetetlen büzt terjesztettek. A sertéspiac helyéül ezért a városi tanács 1858-ban a vasút másik oldalán elterülő helyet jelölte ki és ezen a területen épültek fel a hatalmas sertésszállások. Ez a telep kedvező fekvése miatt egyre nagyobb arányokban növekedett, úgy hogy rövid idő alatt az országos sertés-kereskedelem központjává fejlődött. Különösen nagy lendületet nyert a sertés-kereskedelem 1869-ben az Első Magyar Sertészvizsgáló Részvénytársaság megalakulása után. A telep az 1890-es években már egyszerre 180.000 drb sertés befogadására volt alkalmas. A forgalom évről-évre emelkedett egészen 1894-ig, mikor tetőpontját érte el. Az 1895. évben azonban rettenetes csapás érte a kőbányai sertés-kereskedelmet. Kiűzték a sertésvész, melynek következtében 1895. ápr. 22-től augusztus 10-ig 16.163 drb sertés pusztult el. Ezt a csapást a kőbányai sertés-kereskedelem sohasem tudta kiheverni. Kőbányának vérkeringését akasztotta meg a sertés-kereskedelem pusztulása. Elképzelhetjük, mily csapást jelentett ez a városrészes lakóira, ha tudjuk, hogy a kőbányai sertéspiac ötvenkétéves fennállása alatt 18½ millió sertést hozott forgalomba körülbelül 2250 millió korona értékben. Hatalmas pénzösszeg ez, melynek jótékony hatását mindenestre Kőbánya lakói is megérezték. A sertésvész után egyre hanyatlott a kőbányai sertés-kereskedelem s ma már végleg megszűnt. A főváros már töröltette is a telek-nyvi korlátozásokat — annakidején a tulajdonosok olcsón csak sertésszállások céljaira kapták a fővárostól a területet — s így rövidesen egészen új városrész fog felépülni a régi sertésszállások romjain.

Azt is kevesen tudják, hogy Magyarországon az első lovasút Kőbánya és Pest között épült meg. Ezt a lovasutat lebegővasutnak nevezték, mert kerekei nem a földön, hanem a föld felett megerősített gerendákon mozogtak, maga a kocsi pedig ezeken a kereken függött, vagyis lebegett. A vasút részvénytársaság birtokában volt és az ünnepélyes megnyitást 1827. augusztus 20-án, Szent István-napján tartották meg. A megnyitáson József főherceg nádor maga is megjelent, hogy az ünnepély fényét emelje. A Nemzeti Ujság akkor megjelent száma az ünnepélyről a következőket írta:

„...Szent István-napján délután 5 óra tájban ment végbe azon nagy próba, mely a vasutnak alkalmas

voltát a' teher szállításokra nézve igen szembetűnő képpen megbizonyította. Ő Tsász. Kir. Fő Hercegsége, az Ország' Nádora, Mária Dorothea Fő Hercegnével, a magasrangú Udvari Dámakkal, és Kamarás Urakkal, nemkülönben azon egész Deputációval, mely ezen szép munkának véghezvitelében fáradoza, jelen volt. A' sok ezer gyalogok, és számos uri hintókon lévő nézők örömmel szemlélték ezen művet az ő teljes állapotjában, melyet eddig tsak képzelni lehetett. Ő Főhercegsége hozzá tartozandóival, s a' Deputációval, melynek Elöljárója Méltos. Báro Venkhaim József Aradi Fő-Ispány Ur vala, a' városi új Kőbányánál az üllésekre alkalmaztatott kotsikra, magyar színekkel ékesített két zászló elől lobogván, felüle, és egészen a' Kerepesi lineáig, egy ló által huzatva, megérkeze. Itt az uraságok leszállván, 68 Granaterosok, és közgyalogok egész tábori készülettel, és 68 töltéssel terhelve, felültek a' négy kotsira, s így vissza a' Kerepesi lineától 148 mázsa teherrel, ugyan azon ló által huztatattak. Itt a' többi kotsik ezekhez kaptosztatván, a' 10 kotsin volt 448 mázsa u. m. épületnek való kövek, gabonás zsákok, tűzre való hasábfák, négy hordó bor, téglá, 40 mázsa gyapju, és ezen szállítást két kis paraszt ló huzta olly könnyűséggel, hogy még anyi terhet is elbírhadni látszanának. Illy szerentsz kimennetel, valamint az elkészült vasutnak alkalmas voltát világosan megbizonyította, úgy azon ohajtást is gerjesztette, hogy a' kereskedésbeli terheknek szállítására hosszabb utakra kiterjedő hasonló munka készítessek. De már e' jelen való próba is elégséges arra, hogy kiki meggyőződhessek, hogy a' Pesti új Kőbányából, és a' közel lévő téglagyárakból a' kövek, és téglák ezen uton könnyen, és hasznosan a' város széleig szállíthatnak; s ez a' példa a' nagyobb utaknak készítésére buzdító ösztönül szolgálhat, minthogy ezen ut 3900 ölnyre terjedvén, a' nagyban való készítésnek lehetőségét elégségesen megmutatja.“

A vasut azonban nem felelt meg a beléje helyezett várakozásnak. Sok költségbe került a folytonos javítás. Különösen télen mutatkoztak bajok. Nagy hidegben a gerendák összehúzódtak és elszakadtak, nagy szélben pedig a kocsik oly erős lengésbe jöttek, hogy gyakran a forgalmat is be kellett szüntetni.

Végre megunták a folytonos javítgatást és a részvényesek 1828 március 28-án tartott ülésükön elhatározták, hogy a vasutat lebontatják, ami a husvét ünnepük után meg is történt és így alig egy évi fennállás után a pest-kőbányai lebegővasut megszünt.

A Kőbányán elterülő Rákosmező történelmi jelentőségét mindenki ismeri. Ezen a helyen tartották őseink országgyűléseiket és a csatába induló hadak is legtöbbször ezen a helyen gyülekeztek. Az előkelőbb nemesek sátrai egész utcákat képeztek s mikor esténként kigyultak a sátrak előtt és a mező többi részein is a tűzek: egész tábor terület el a nézők szeme előtt. E tűzek mellett heverészve beszéltek meg őseink a napi eseményeket és határoztak másnapi magatartásuk felett. Ma már telepek helyén emelkednek a Rákoson. Itt-ott az aratók vidám danája hangzik, máshol a kertészek öntözgetik virágaikat és kerti veteményeiket. A gyárak kéményeinek füstje emelkedik a levegőbe és ahol őseink valamikor az ország sorsáról tanácskoztak és ezekre a gyűlésekre lóháton jöttek az ország minden részéről, ma már megjelent a kormányozható léghajó és repülőgép is...

Kőbánya jövő fejlődése kétségtelen. Ha ránézünk Budapest térképére, azonnal látjuk, hogy Kőbányára már fekvése miatt is nagy jövő vár. A főváros naggyobbarányu terjeszkedése csakis ebben az irányban várható, mert más irány felé a terjeszkedésnek természetes akadályai vannak. A budai oldalon a terjeszkedésnek útjában állanak a hegyek, északfelé Újpest esetleges bevonásával a határ máris erősen kitörlődik, ugyszintén dél felé is Kispest és Erzsébetfalva beolvasztásával. A keleti oldal, mely irányban Kőbánya fekszik, még teljesen szabad s így a terjeszkedésnek legjobban megfelelő terület. Természetesen még sok feladat vár megoldásra, míg olyan viszonyok állanak elő, hogy ez a fejlődés bekövetkezhessen. Ha erős akarattal és kitartással oldják meg mindazokat a kérdéseket, melyek a fejlődés előmozdítását és biztosítását célozzák: eljön rövidesen az idő, amikor ez a városrész biztos lépésekkel halad a helyes fejlődés útjain.

Dausz Gyula